

Nagy Barbara

Az iparrajzoktatás keretei

A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola szervezete és épülete

A dualizmus időszakának gazdasági, társadalmi változásai által formált iparoktatás reformjával kapcsolatban, a *Ratio Educationis* nyomán az iparostanoncok, -segédek és tanítójelöltek rajzi képzésének biztosítására Budán, majd Pesten létrehozott és a 19. század második feléig működő rajziskolák átalakítására is sor került.¹ Az 1886 és 1946 között Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola (továbbiakban: Székesfővárosi Iparrajziskola) néven működő – 18. századi eredetű – tanintézet 1869-től többszöri struktúraváltás eredményeként jött létre.² Az iskola szervezetének kialakítása körüli munkával szoros összefüggésben 1883-tól kezdve állandó igényként jelentkezett egy, az intézmény számára megfelelő és a speciális funkcióiból fakadó sajátosságokat szem előtt tartó iskolaépület felépítése.

A Fővárosi Községi Iparrajziskoláktól a Budapest Székesfővárosi Iparrajziskoláig (1878–1886)

1869-ben az akkor már közel százéves múltra visszatekintő Pesti Rajziskolából Pest Városi Központi Főrajz-tanoda néven továbbképző feladatokat ellátó intézményt hoztak létre és gondoskodtak a külvárosokban működő előkészítő rajziskolák felállításáról.³ Az 1870-es évek végén ezen intézetek – ezúttal már a későbbi Székesfővárosi Iparrajziskola fejlődését közvetlenül meghatározó – átszervezésére és iparrajziskolákká alakítására került sor.⁴

* Ezúton szeretném megköszönni Sisa József és Székely Miklós hasznos tanácsait.

- 1 ÁRPÁSSY Gyula: Pest városi iskoláinak fejlődése az 1850-es években. *Budapesti Nevelő*, 8. 1972. 1. sz. 3–16; MANN Miklós: *Budapest oktatásügye 1873–2000*. Budapest, Önkonet, 2002; PÁSZTOR József: Budapest elemi nevelés- és oktatásügyének helyzete, előzményei és új feladatai az egyesítéskor. *Budapesti Nevelő*, 8. 1972. 2. sz. 3–15; PÁSZTOR József: Budapest nevelés- és oktatásügye 1873–1896 között. *Budapesti Nevelő*, 8. 1972. 4. sz. 21–32; VÍG Albert: *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben különösen 1867 óta*. Budapest, „Patria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1932.
- 2 Az intézménytörténethez értékes, a levéltári forrásokat kiegészítő adatokat szolgáltatnak az iskola korai – különösen az 1881-ben, majd a huzamosabb kihagyást követően 1888-ban másodikként megjelent – évkönyvei. A *Fővárosi községi összes iparrajziskolák rövid vázlatos tudósítványa az 1880–81-iki tanév végén*. Szerk. VIDÉKY János. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1881; *A Fővárosi Községi Iparrajziskola tudósítványa az 1887–1888. tanév végén*. Szerk. VIDÉKY János. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1888. További összefoglaló áttekintések az időről időre megjelentetett jubileumi évkönyvekben találhatóak, amelyek főként az iskolák történetét elsőként feldolgozó 1938-as és az 1955-ös kiadványokra épülnek. Kováts József: Adatok a Székesfővárosi Községi Iparrajziskola történetéhez. 1778–1879. In: *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskola évkönyve az 1937/38. tanévre*.

Közzétette: ZOMBORY-MOLDOVÁN Béla. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938. 9–14; MARX István: Az iskola alapításának története. In: *A 175 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris évkönyve*. Közzéteszi: NOLIPA István Pál. Budapest, Művelt Nép, 1955. 13–25; M. KISS Pál: Az első évszázad. (Iskolánk fejlődése 1886-ig). In: Uo. 25–48; MAKSAY László: A fővárosi Iparrajziskola (1886–1945). Uo. 48–63; N. n.: A Képző- és Iparművészeti Gimnázium története. In: *A 180 éves Képző- és Iparművészeti Gimnázium jubiláris kiállítása 1959*. Tervezte: KATONA László. Budapest, Nemzeti Szalon, Kossuth Nyomda, 1959. 9–18; M. KISS Pál: Az iskola története 1945-ig. In: *Képző- és Iparművészeti Gimnázium*. Előszó: Igazgatóság, M. KISS Pál-LYKA Károly-MAKSAY László. Budapest, Révai Nyomda, é. n. 5–8; M. KISS Pál: A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola története. In: *A 190 éves Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola (1778–1968) évkönyve*. Közzéteszi: ZALA Tibor. H. n. Nyomdaipari Szakm. Intézet, é. n. 7–17; M. KISS Pál: A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola története. In: *Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola 1778–1978*. Budapest, Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola, Zrínyi Nyomda, é. n.

3 Kováts 1938 (ld. 2. j.) 13–14; M. KISS 1955 (ld. 2. j.) 45.

4 *Tudósítványa 1881 (ld. 2. j.) 3*; BÉKEV Imre: *Budapest főváros közoktatásának vázlatos története az 1868. évtől az 1881. év végéig*. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1882. 49–50; SZTERÉNYI József: *Az iparoktatás Magyarországon*. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1897. 571–572.

A közoktatásügyi bizottság és a fővárosi tanács előterjesztése alapján 1878. július 26-án a törvényhatóság közgyűlése határozott a Budapesten működő rajziskolák szervezeti átalakításáról, amelynek értelmében az „eddig cél- és tanterv tekintetében egymástól szabatosan meg nem különböztetett” rajziskolákat kétfokozatú iparos rajziskolákká alakították át.⁵ Az új rendszerű rajztanodák legfontosabb feladata az iparosok rajzi képzése volt, azaz, „hogy a rajzolás által a hazai iparos ízlése, szem- és kézügyessége fejlesztesse, az iparost első lépéstől kezdve gondolkodásra, helyes észlelésre szoktatni”,⁶ továbbá, hogy „mindazon mulhatlanul szükségese ismereteket és jártasságot e téren elsajátíthassa, miszerint a kor követelményeinek megfelelően képzett iparossá, de főleg versenyképessé levén, anyagi lételét biztosíthassa”.⁷ Az alsó iparrajziskolákban – amelyekből 1878-ban négy felállításáról döntöttek,⁸ és amelyekből az 1880–1881. tanévben már öt működött⁹ – három éven át, és mind a három évfolyamon egy „egész évi” és egy „téli tanfolyamon” tanulhattak az iparostanoncok szabadkézi és mértani rajzot.¹⁰ A felső iparrajziskolát magasabb szintű, továbbképző intézménynek szánták, ennek megfelelően a rajzi képzést négy – szabadkézi rajzi, iparfestészeti, építészeti és műszaki, valamint mintázási – szakcsoportra bontották.¹¹ A felső iparrajziskolában 1879-től működött a nagy népszerűségnek örvendő női osztály. Az iparrajziskolák összehangolt működését biztosítandó elhatározták, hogy valamennyi intézményt egy igazgató irányítása alá vonják.¹² Az alsó iparrajziskoláknál összesen tizenkét rajztanító (évi 800 forintos illetményel és 200 forint lakbérátalánnyal), a

felső iparrajziskolánál az igazgatón kívül négy rajztanár (évi 1300 forintos fizetéssel és 300 forint lakbérátalánnyal) és egy rajztanítói létszámba tartozó tanársegéd alkalmazását tartották szükségesnek.¹³ A közgyűlés határozott továbbá az iparrajziskolai állásokra jövőben folyamodó tanároktól megkövetelt iskolai végzettségről és a végleges alkalmazás előtt kötelező egy év próba-időről.¹⁴ Elrendelték egyúttal mind a szabadkézi, mind a mértani rajz oktatása terén a rajziskolákban addig alkalmazásban lévő rajztanítók póttanfolyamon történő továbbképzését,¹⁵ amely vezetésével és ott a szabadkézi rajz tanításával Vidéky Jánost, a mértani rajz tanításával pedig Ternyei Ferencet bízták meg.¹⁶

Az 1878 nyarán elfogadott struktúra szerint újjászervezett iparrajziskoláknak – ideiglenes tantervvel és az alsó iparrajziskolák esetében az első két évfolyam beindításával – már 1878 szeptemberében meg kellett volna kezdeniük a működést.¹⁷ Az iskolákat azonban csak a következő, 1879–1880. tanévben nyitották meg. Addig számos további intézkedésre került sor: 1878. október 30-án jóváhagyták a téli tanfolyam óratervét,¹⁸ 1878. december 1-jén pedig megkezdődött a munka a tanárok számára szervezett póttanfolyamon is.¹⁹ 1879. április 14-én kezdte meg igazgatói működését a felső iparrajziskolában Vidéky János (1827–1901), mint a szabadkézi rajz és az iparfestészeti rajz tanára,²⁰ ezt követően 1879. július 7-én egy év próbaidővel kinevezték,²¹ majd Vidéky János kérésére 1880. december 2-án véglegesítették²² a felső iparrajziskola építészeti és műszaki rajz tanáraként Palóczy (Platzer) Antalt (1849–1927), valamint a mintázás és szobrászat tanárának Vasadi (Eisenzopf) Ferencet

5 Budapest Főváros Levéltára. VIII. 106. Fővárosi Községi Iparrajziskola iratai (IX. Török Pál u. 1.) (1877–1886. Pest Városi Központi Főrajztanoda) (1877–1947) (A továbbiakban: BFL VIII. 106.) 465/1878 kgy. 1.

6 *Tudósítványa* 1881 (ld. 2. j.) 7.

7 *Tudósítványa* 1881 (ld. 2. j.) 8.

8 BFL VIII. 106. 465/1878 kgy. 2.

9 Az ötödik rajziskola a III. kerületben nyílt meg. *Tudósítványa* 1881 (ld. 2. j.) 11.

10 Előbbi esetében – az olyan iparos szakmát űzők számára, akik egész évben dolgoztak – tíz hónapon át, szeptember 1. és június 30. között, vasárnap délelőtt, és heti egy alkalommal az esti órákban, utóbbi típusnál – a téli időszakban nem dolgozók számára – négy hónapon keresztül, november 15. és március 15. között, délelőttönként és hetente háromszor délután zajlott a tanítás. *Tudósítványa* 1881 (ld. 2. j.) 8.

11 BFL VIII. 106. 465/1878 kgy. 5.

12 BFL VIII. 106. 465/1878 kgy. 6.

13 BFL VIII. 106. 465/1878 kgy. 7. A fővárosban 1876. január 1-jén lépett életbe az a fizetési szabályzat, amely rendezte a tanítók és részben a tanárok fizetését is. Az alsó iparrajziskolai tanítók illetménye ezek

szerint megfelelt az 1876-os szabályzatban foglalt I. fizetési osztály tanítói járandóságának, amelynek feltétele a legalább heti húsz megtartott óra volt. A felső iparrajziskola tanárai pedig a polgári iskolai tanárok bérét kapták. MANN 2002 (ld. 1. j.) 20.

14 Az alsó iparrajziskolák tanítói esetében felső nép- és polgári iskolai rajztanári, a felső iparrajziskolai tanári állásra pályázó tanároknak középtanodai rajztanári képesítést írtak elő. BFL VIII. 106. 465/1878 kgy. 8.

15 BFL VIII. 106. 465/1878 kgy. 10.

16 A póttanfolyam látogatásának kötelezettsége alól az alkalmazásban lévő rajztanítók közül csupán a VIII. kerületi iskola első és második osztályában szabadkézi rajzot tanító Rostagni Achilles, valamint az I. kerületben az első és második osztályban szabadkézi és mértani rajzot tanító Száraz István kapott felmentést. BFL VIII. 106. 35755/878. 52035/1878.

17 BFL VIII. 106. 465/1878 kgy. 9.

18 BFL VIII. 106. 619/1878 kgy.

19 BFL VIII. 106. 52035/1878.

20 *Tudósítványa* 1881 (ld. 2. j.) 4; *Tudósítványa* 1888 (ld. 2. j.) 7.

21 BFL VIII. 106. 30566/879 VIII.

22 BFL VIII. 106. 48285/1880 VIII.

(1848–1916).²³ A fővárosi tanács 1879. május 13-án tartott ülésén jelölte ki az iparrajziskolák számára azokat a termeket – jellemző módon más iskolák néhány helyiségét vagy egy-egy emeletét igénybe véve –, ahol rendkívül szűkös és gyakran nem megfelelő körülmények között szeptember 1-jétől megindulhatott a rajziskolák munkája.²⁴ 1879 augusztusában a főváros arra kérte fel Vidéky Jánost, hogy – mivel az eredetileg tervezett négy alsó iparrajziskola mind a III., mind a X. kerülettől igen nagy távolságra esett – tegyen javaslatot a rajzintézés ellátásának módjára a kérdéses városrészekben.²⁵

Az 1878-ban kialakított szervezet szerint az 1879–1880. tanévben megnyíló kétfokozatú iparrajziskolák nem működtek sokáig. Az iparrajziskolák sorsa szorosan összefonódott az iparostanoncok képzésében részt vállaló más iskolatípusok, elsősorban az ismétlő népiskolák, valamint az alsófokú ipariskolák (iparostanonc-iskolák) történetével.²⁶ Az 1868. évi törvényben foglalt tizenöt éves korig tartó tankötelezettséggel összefüggésben létrehozott ismétlő népiskolák a korszakban végig komoly gondokkal, elsősorban az apadó tanulói létszámok problémájával küszködtek. Az iparostanonc-oktatás és az ismétlő iskolák helyzetének rendezését az 1884. évi ipartörvény és ennek nyomán az alsófokú ipariskolák felállítása jelentette, amelyek szervezésével összhangban rövid időn belül bekövetkezett a fővárosi rajziskolák harmadik átalakítása, és amely folyamat végén 1886-ban megalapították a Székesfővárosi Iparrajziskolát.²⁷

A Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola és épületének programja, valamint kialakítása

A rajziskolák korábbi szervezési munkájában is jelentős szerepet vállaló Vidéky János²⁸ az 1870-es években

megkezdett tevékenységének folytatásaként 1881 májusától vett részt az iparoktatás teljes újjászervezésére és fejlesztésére felkért, az Országos Iparegyesület által felállított iparoktatási bizottságban,²⁹ majd az év novemberétől már közvetlenül a rajzoktatás szervezetének kialakításán dolgozott.³⁰

Az alsó iparrajziskolák 1882-től átmeneti rendszer szerint működtek: az ismétlő iskolát látogató iparostanoncok hetenként csak egy alkalommal, vasárnap, három órán keresztül tartoztak rajzoktatásban részt venni, és ennek megfelelően az I. kerületi kivételével valamennyi alsó iparrajziskolában csupán az előkészítő osztályokat tartották fenn.³¹ 1883. január 11-én közgyűlési határozat született a VI. és VIII. kerületi rajziskolák megszüntetéséről, egyúttal az V. kerületi iparrajziskolának – a nagy távolság miatt – a X. kerületbe történő áthelyezéséről.³² A reál- és szakiskolai albizottság – 1882 folyamán több alkalommal is kifejtett előirányzata –, valamint a közoktatásügyi bizottság és a tanács javaslata alapján a törvényhatóság elvben már ekkor kimondta a felső iparrajziskola „szélesebb alapokra való fektetésének” és egy külön épületben történő elhelyezésének szükségességét, utasította egyúttal a közoktatásügyi bizottságot, hogy dolgozza ki az új intézmény részletes szervezetét és nyújtsa be a felállítandó épület programját.³³ Az ezt követően, 1883-ban zajló bizottsági munka során megállapították, hogy a felső iparrajziskola 1878-ban kialakított szervezeti felépítésén lényegében nem szükséges változtatni – az iparfestészeti, szabadkézi rajzi, az építészeti és műszaki rajzi, valamint a mintázási és szobrászati fő szakosztályokat továbbra is megtartva –, számára egy magas szuterénnel, földszinttel és két emelettel kialakított iskolaház igényét fogalmazták meg.³⁴ Az épület helyét a IX. kerületben, az egykori „Nyúl utcai elemi iskola folytatásaként” jelölték ki, és megépítését „a mindenben helyeselt tervvázlat szerint, melyet Kauser József műépítész készített”

23 Vidéky János 1879-től 1900-ig töltötte be igazgatói tisztségét, míg Palóczy Antal 1879-től 1911-ig, Vasadi Ferenc pedig 1879 és 1916 között tartozott kezdetben a felső iparrajziskola, később a Székesfővárosi Iparrajziskola tanári testületéhez. *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskola évkönyve az 1937/38. tanévre.* 1938 (ld. 2. j.) 14–15.

24 A felső iparrajziskola számára a IV. kerületi Károlyi utcai elemi népiskola harmadik emeletének termeit – a korábbi Központi Főrajztanoda helyiségeit – engedték át. Az alsó iparrajziskolák közül az I. kerületit a várbeli gimnázium 1. emeletén, az V. kerületben működő rajziskolát a Vigadó 3. emeletén, a VI. kerületit a terézvárosi Templom téri elemi népiskola 2. emeletén, míg a VIII. kerületit a Stáció utcai elemi népiskola 2. emeletén helyezték el. BFL VIII. 106. 16121/1879 VIII.

25 BFL VIII. 106. 36783/879 VIII.

26 MANN 2002 (ld. 1. j.) 25–28.

27 ÁFRA NAGY János: *A magyar iparostanoncoktatás története.* (Ipari szakönyvtár) Budapest, Ipari Tanfolyamok Országos Vezetősége, 1939; MAKSAY 1955 (ld. 1. j.) 48–49; MANN 2002 (ld. 1. j.) 26–28; VÍG 1932 (ld. 1. j.) 203–204.

28 BFL VIII. 106. 619/1878 kg.

29 BFL VIII. 106. 792/881.

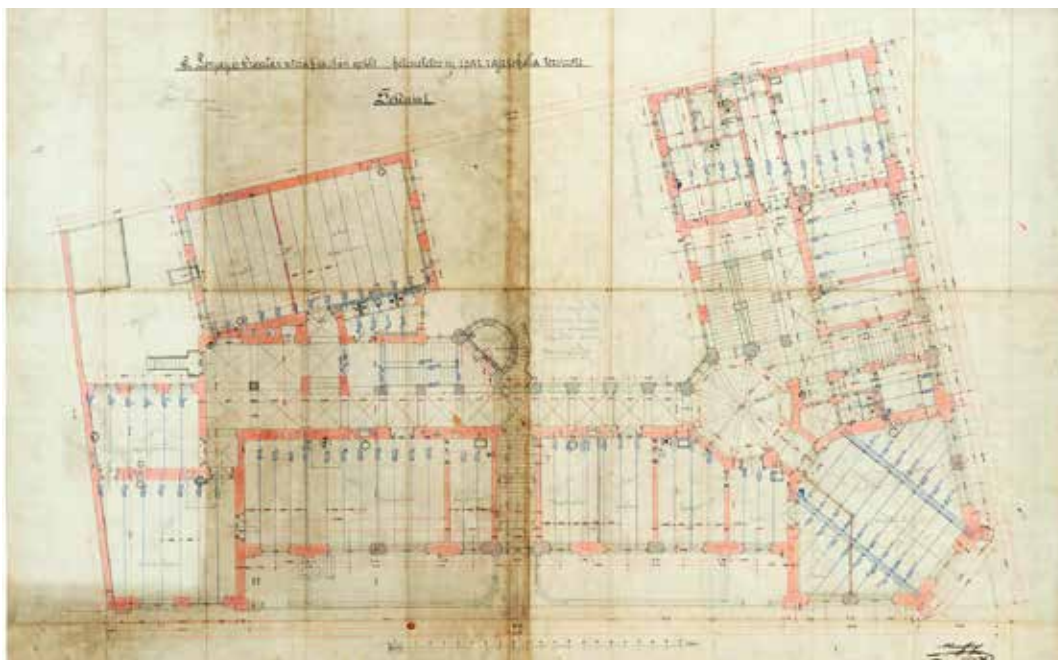
30 BFL VIII. 106. 45329, 45429, 47385, 47510/1881 VIII.

31 BFL VIII. 106. 41265/1882 VIII.

32 Budapest Főváros Levéltára. IV.1407.b VIII. üo. (103 KCS) (1883) Iparrajziskola létesítése (Lónyay utca) (A továbbiakban: BFL IV.1407.b VIII.) 40/83 kg.

33 BFL IV.1407.b VIII. 9676/1882 554 VIII.

34 BFL IV.1407.b VIII. 7599/1883 504 VIII.

1. **Kauszer József:** Földszinti alaprajz, Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola épülete, 1894. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.328 KT 1 147/1-3, IX. Török Pál utcai Iparrajziskola. Eredeti tervek 1. fólió

kezdték volna meg.³⁵ A felső iparrajziskola – vagyis a későbbi Székesfővárosi Iparrajziskola – új szervezetét és az épület programját lényegében tehát már 1884 májusában elfogadták.

Az alsó iparrajziskolák az átmeneti oktatás rendszere szerint néhány évig ezt követően is fennálltak, majd az 1886–1887. tanév folyamán a még működő összes alsófokú iparrajziskola beszüntette működését. Az 1887–1888. tanévben első évfolyamával megnyíló Székesfővárosi Iparrajziskola néven tovább működő felső iparrajziskola hagyományainak megfelelően elsősorban a mesterek és segédek rajzi továbbképzésének feladatát látta el, de fogadták a rajzkészségüket fejleszteni kívánó nem iparos foglalkozású tanulni vágyókat és a nőket is.³⁶ A Székesfővárosi Iparrajziskola hatvanéves történetének korai – de az utódintézmények tekintetében is

meghatározó – szakasza zárult le azzal, hogy 1893-ra elkészült az iskola számára tervezett épület, amelyben a századforduló éveitől fokozatosan bevezették a műhelyoktatást is.³⁷ (10. és 4. kép)

Bár a fővárosi rajziskolák újbóli átszervezésével párhuzamosan az 1880-as évek elején nagy vonalakban már az iskolaépület programját is kidolgozták, a tervek készítésével pedig Kauszer Józsefet, számos köz- és iskolaépület tervezőjét megbízták, az építkezés kezdetére közel tíz évet kellett várni. „Midőn az új iparrajziskolai szervezet meghozta egy részről a szerencsés összefüggést a többi iparoktatási intézetekkel, a helyzet javult, a hatáskör is határozottan és czélszerűen körvonaloztatott; de másrésztől az új iskolaház építési kérdésének megoldását halasztotta.”³⁸ Időközben a főváros az iparrajziskola számára kijelölt telket átengedte a Budapesti

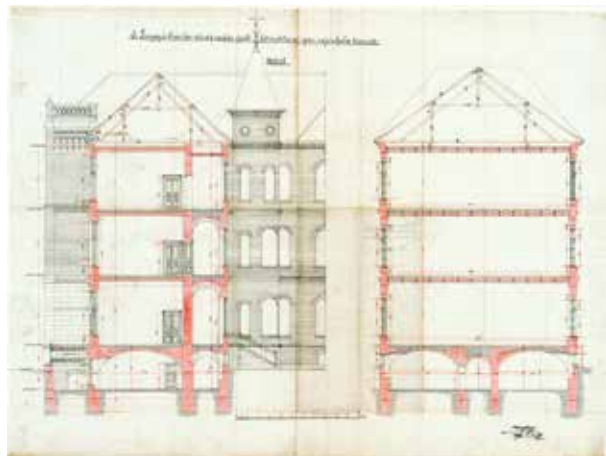
35 BFL IV.1407.b VIII. 7599/1883 504 VIII.

36 A Székesfővárosi Iparrajziskolában egyrészt olyan segédek vagy mesterek tanulhattak ipari rajzot vagy mintázást, akik korábban nem szereztek a rajzolás terén kellő jártasságot, de szerették volna továbbképezni magukat, másfelől pedig az iparos tanonciskolát végzett, vagy megfelelő előképzettséggel bíró tanoncok mélyíthették el tudásukat. KÖRÖSV JÓZSEF: *Budapest főváros közoktatásügyi statisztikája az 1885/6–1888/9 iskolai évekről*. Budapest, Grill Károly Ud-

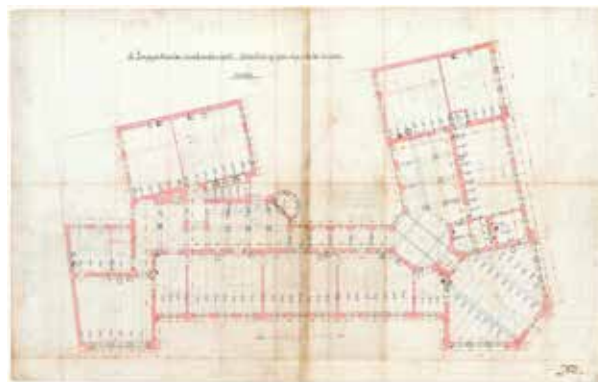
vári Könyvkereskedése, 1890. 94; MAKSAY 1955 (ld. 2. j.) 49–51; MANN 2002 (ld. 1. j.) 28; SZTERÉNYI 1897 (ld. 4. j.) 571–572; VÍG 1932 (ld. 1. j.) 437.

37 *A Fővárosi Községi Iparrajziskola tudósítványa az 1888–89. tanév végén* Szerk. VIDÉKY János. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1889. 3–4; MAKSAY 1955 (ld. 2. j.) 51; SZTERÉNYI 1897 (ld. 19. j.) 572–573.

38 *Tudósítványa 1888* (ld. 2. j.) 5.

2. **Kauser József:** Metszet, Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola épülete, 1894. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.328 KT i 147/1-3, IX. Török Pál utcai Iparrajziskola. Eredeti tervek 2. fólió

3. **Kauser József:** Második emeleti alaprajz, Budapest Székesfővárosi Iparrajziskola épülete, 1894. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.328 KT i 147/1-3, IX. Török Pál utcai Iparrajziskola. Eredeti tervek 3. fólió

Református Gimnázium részére.³⁹ Az iparrajziskolának pedig annak közvetlen szomszédságában, a Lónyay és az egykori Oroszlán (ma Török Pál) utca sarkán biztosított helyet.⁴⁰ Vidéky János 1887. március 3-án kelt, a fővárosi tanács VII. ügyosztálya számára írt leveléből értesülünk arról, hogy a „Kauser József műépítész és Palóczy Antal tanár úrral együtt tárgyalt és a felső iparrajziskola új épületének létesítésére vonatkozó újra dolgozott az új teleknek megfelelő”, maximum hatszáz diák befogadására alkalmas épülethez a tervvázlatokat elkészítették.⁴¹ A nagyobb méretű saroktelek adottságainak megfelelően kétszáz tanulóval több befogadására szánt épület számára meghatározott helyiségek és termek listáját újból benyújtották.⁴² Ebben az eredetileg bemutatott építési programhoz képest kevés változás figyelhető meg.⁴³ Az 1887-ben Kauser József által előterjesztett elrendezés szerint a magas pince egy-egy szobából és konyhából álló két szolgálakás, egy gipszöntőműhely, egy kemencével felszerelt „kerámiai égetőhelyiség” és raktárak, valamint szertárak számára biztosított elhelyezést. A földszinten három különböző méretű mintázóterem és három, az építőiparosok szá-

mára kialakított rajzterem kapott helyet, amelyekhez szertárak és tanári szobák is kapcsolódtak. A földszinten elhelyezett mintázótermek és a pince „agyaggyűrő” helyisége között a teremből nyíló lépcsők segítségével közvetlen kapcsolatot is biztosítottak. (1–2. kép) Az első emeleten a kiállítási terem, az igazgatói lakás, valamint iroda és dolgozószoba mellett a kerámia festészeti terem, két vagy három, a női osztály számára fenntartott rajzterem, tanári szoba, szertár és dolgozószoba kialakítását tartották szükségesnek. A második emeletre a könyvtár és konferenciaszoba mellett további ipari, iparfestészeti és szabadkézi rajztermekeket szántak, amelyeket az elmaradhatatlan tanári szobák és szertárak egészítettek ki. (3. kép)

Az 1883-as és az 1887-es tervezetben is szerepel az első emeleten egy állandó kiállítási terem. A könyvtárat az első program az első emeleten, míg az 1887-es a második emeleten helyezné el. Az 1887-es leírásban az eredetileg a második emeletre szánt tágas, irodával egybekötött igazgatói lakás az első emeletre került.⁴⁴ Az intézmény tulajdonában lévő, az oktatás során használt mintagyűjtemény és a Vidéky javaslatára 1879-ben alapított szakkönyvtár megfelelő elhelyezésére korábban is ügyeltek. Amikor a felső iparrajziskola számára

39 A Lónyay utcai egykori Budapesti Református Gimnázium (ma a Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium) épületét szintén Kauser József tervezte.

40 BFL IV.1407.b VIII. 13561/1887 1685 VII.

41 BFL IV.1407.b VIII. 11585/1887 1501 VII. Az 1886. november 23-án kelt ügyosztályi előterjesztés indítványozta, hogy az 1884-ben jóváhagyott,

de most módosítást igénylő, az új teleknek megfelelő, terveket Vidéky János Kauser Józseffel és Palóczy Antallal közösen vizsgálja át. BFL IV.1407.b VIII. 38611/1886 3883 VII.

42 BFL IV.1407.b VIII. 11585/1887 1501 VII.

43 BFL IV.1407.b VIII. 7599/1883 504 VIII, 11585/1887 1501 VII.

44 BFL IV.1407.b VIII. 7599/1883 504 VIII, 11585/1887 1501 VII.

4. Fotó Szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: A Képző- és Iparművészeti Gimnázium épülete, Budapest, Török Pál utca 1. 1953–1959. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, ltsz. 2015.009.001.

a Károlyi utcai elemi népiskola harmadik emeletének helyiségeit kijelölték, Vidéky János részére – a helyhiány ellenére – az iskola épületében biztosítottak lakást, mivel „a felső iparrajziskolai drága minták valamint az ugyanott létesítendő iparrajziskolai könyvtár érdekében nem csak kívánatos, hanem okvetlen szükséges is hogy az igazgató állandóan az épületben legyen”.⁴⁵

Az építési program és a tervvázlatok alapján elkészített részletes tervek és a költségvetést Kauser József 1888-ban mutatta be.⁴⁶ 1890-ben jóváhagyták a költségekre előirányzott 254 296 forintot,⁴⁷ így 1892-ben megkezdődött az építkezés,⁴⁸ amivel a „sok munkának, sok fáradságnak legszebb sikerét itthon csak nem régiben vivta ki Vidéky azzal, hogy évek óta kedvencz eszméje, melyért annyit buzgólkodott, agitált, végre meg fog valósulni”.⁴⁹ Az építkezés 1893-ban a vége felé közeledett, de az 1892–1893. tanév végén az iskola „befejezésére és

butorokkal való ellátására” várt,⁵⁰ így 1893-ban csak október 5-én lehetett elkezdni a beíratást, míg a tanítás egyelőre csak vasárnaponként, november 1-jén indult meg, ekkor azonban a kolerajárvány miatt kellett szüneteltetni az oktatást, amely végül zavartalanul 1894. január 15-én vette kezdetét.⁵¹

A Székesfővárosi Iparrajziskola tágas, kétemeletes épülete két eltérő méretű és formájú belső udvart kialakító, fordított „F” betűre emlékeztető alaprajzzal épült. A Török Pál utcára néző, hosszabb oldal előtt a pinceszintig süllyesztett udvarral, mögötte visszahúzott homlokzattal kialakított téglalapú épületet a sarkon és az épületvégeknél a főpárkány fölött áttört attikafallal koronázott rizalitok tagolják. Az iskola a Lónyay és a Török Pál utca találkozásánál oromfalas homlokzattal került kialakításra. Az attikafalat és a sarok oromfalát mészkőből faragott fedkövek és díszítések ékesítik. Az épület utcai homlokza-

45 BFL VIII. 106. 16121/1879 VIII.

46 BFL IV.1407.b VIII. 36459/1888 4389 VII.

47 BFL IV.1407.b VIII. 51052/1890 5465 VII.

48 *A fő- és székvárosi községi iparrajziskola tudósítványa az 1891–92. tanév végén.* Szerk. Vidéky János. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvétel-Társaság, 1892. 3.

49 N. n.: Vidéky János. *Vasárnapi Újság*, 38. 1891. 457.

50 *A fő- és székvárosi községi iparrajziskola tudósítványa az 1892–93. tanév végén.* Szerk. Vidéky János. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvétel-Társaság, 1893. 3.

51 *Tudósítványa 1894 (ld. 50. j.)* 3.

5. Fotó Szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: A Képző- és Iparművészeti Gimnázium lépcsőháza, Budapest, Török Pál utca 1. 1961–1962. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, ltsz. 2015.008.001.

6. Fotó Szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: Épületbelső, Képző- és Iparművészeti Gimnázium épülete, Budapest, Török Pál utca 1. 1953–1959. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, ltsz. 2015.009.036.

tán a lábazati és a földszinti falfelületek vakoltak, míg az első emeleti padló magasságától a főparkány felső éléig sárga és vörös dísztegla burkolatot kapott. A téglaburkolat az udvarban egyszerűbben ismétlődik. Az iskola a Lónyay és a Török Pál utca irányába is egy-egy kapuval nyílik, a két kapu közelében pedig egy-egy lépcsőházat alakítottak ki, amelyek közül méreténél és díszességénél fogva a Lónyay utcai kapuhoz közelebb eső tölti be a főlépcsőház funkcióját (5–6. kép). A főlépcsőház minden emeleten egy nagy méretű, nyolcszög alaprajzú térbe torkollik, amely oktagonok az épület két szárnyában futó folyosókat kapcsolják össze (7–8. kép). A földszinten és mind a két emeleten ismétlődő elrendezés szerint

ezen nyolcszög alaprajzú csarnokokból nyílnak az épület máig legreprezentatívabb és legnagyobb – hatszög alaprajzú – termei, amelyek a Lónyay és Török Pál utca sarkán helyezkednek el. A saroktermek és az épület széllein kialakított rizalitok között a belső udvar, illetve a főlépcsőház irányába néző folyosó és ezekről az utcafront felé nyíló teremsor húzódik. A teremsort valamennyi emeleten az annak belsejében nyíló ajtók láncolata fűzi össze. A megvalósult épületben a termek és helyiségek funkciója némileg módosult az építési programban foglaltakhoz képest. Palóczy Antal javaslatára az igazgatói lakást és irodát az eredetileg tervezettel szemben a földszinten helyezték el.⁵² Az igazgatói irodából nyílik

52 BFL IV.1407.b.VIII. 9835/1892 1095 VII, 14024/1892 1599 VII, SZTERÉNYI 1897 (ld. 4. j.) 573.

7. Fotó Szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: Épületbelső, Képző- és Iparművészeti Gimnázium épülete, Budapest, Török Pál utca 1. 1953–1959. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, Itsz. 2015.009.013.

8. Fotó Szakosztály, Képző- és Iparművészeti Gimnázium: Épületbelső, Képző- és Iparművészeti Gimnázium épülete, Budapest, Török Pál utca 1. 1961–1962. Budapest, Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény, Fotógyűjtemény és Médiatár, Itsz. nélkül.

az épület sarkán található földszinti hatszögletű terem, amelyben a könyvtár és tanári ülésterem kapott helyet.⁵³ Az első emeleten rajztermek sorakoznak, ezek egy része a mai napig őrzi eredeti funkcióját. Az épület sarkán a könyvtár fölött a „dísztermül szolgáló és műipari gyűjtemények terme”,⁵⁴ ma szintén egy rajzteremnek ad otthont (9. kép). A második emeleten az építészeti osztály nyert elhelyezést, a Lónyay és (akkori nevén) Oroszlán utca sarkán található hatszögletű teremben pedig az építészeti és műszaki szertárat alakították ki.⁵⁵ Amikor Kauser József 1888. október 24-én a fővárosi tanács előtt

53 *Tudósítványa* 1894 (ld. 50. j.) 4.

54 *Tudósítványa* 1894 (ld. 50. j.) 4; SZTERÉNYI 1897 (ld. 4. j.) 575.

55 *Tudósítványa* 1894 (ld. 50. j.) 4.

9. Épületbelső, az első emeleti sarokműterem, Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium épülete, Budapest, Török Pál utca 1. 2015.

bemutatta az iskola terveit, kitért a különleges feladattól fakadó sajátos igényekre, ezzel indokolva az épület költségeit.⁵⁶ Az iskola „impozáns magassága feltűnő”,⁵⁷ a termek a megszokottnál jóval jelentősebb mélységét és magasságát, az ezzel együtt arányosan nagyobb méretű ablakokat a rajziskolai funkció szem előtt tartása magyarázza.⁵⁸ Palóczy Antal a tervek módosítása iránt benyújtott javaslatát – amely az egyik kapu elhagyásával, a magasság leszorításával, valamint a termek méretének csökkentésével több helyiség kialakítását szorgalmazta – többek között azzal utasították el, hogy ebben az esetben nem lenne megfelelő hely a könyvtári, kiállítási és gyűjteményi célokra, vagyis „az intézet jövőben való fejlődéséről bizonyos irányban gondoskodva” nem volna.⁵⁹

A Székesfővárosi Iparrajziskola szervezete, építési programja, valamint az épület kialakításának néhány sajátos – a speciális, többcélú oktatási követelménye-

ket továbbképző jellegű intézményként funkciójából fakadóan szem előtt tartó – jellemvonása alapján párhuzamai⁶⁰ a dualizmusban alapított iparmúzeumok oktatási és múzeumi feladatokat ötvöző intézményei és a Székesfővárosi Iparrajziskoláival egy időben emelt épületei körében kereshetők.⁶¹

Összegzés

Az 1870-es évektől a főváros szolgálatában álló, tevékenységét az iparoktatás terén kibontakoztató, 1879-től 1900-ig, a halálát megelőző évig a fővárosi iparrajziskolák élén álló Vidéky János nem csupán a Székesfővárosi Iparrajziskola szervezetének kialakításában, hanem a Kauser József által tervezett épület 1883-tól formálódó

56 BFL IV.1407.b.VIII. 36459/1888 4389 VII.

57 *Tudósítványa* 1894 (ld. 50. j.) 4.

58 BFL IV.1407.b.VIII. 36459/1888 4389 VII.

59 BFL IV.1407.b.VIII. 9835/1892 1095 VII, 14024/1892 1599 VII.

60 Melynek pontos feltárása – tekintettel Kauser József művészetére, a korszak iskolaépítészetre és a stílisis kapcsolatokra – a kutatás további feladatai közé tartozik.

61 Ács Piroska: A budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek kialakulása, önálló épületének születése (1872–1897). *Tanulmányok Budapest múltjából*, 28. 1999. 261–284. 264; Székely Miklós: Tárgyi valóságok összefonódásai a dualizmus kori hazai iparmúzeumokban. In: LAJTAI Mátyás–VARGA Bálint (szerk.): *Tény és fikció. Tudomány és művészet a nemzetépítés büvkörében a 19. századi Magyarországon*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből 1.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi

10. **Klősz György:** Az Iparrajziskola épülete. Fortepan / Budapest Főváros Levéltára, XV.19.d.1.07.094.

koncepciójának kidolgozásában is jelentős szerepet vállalt. Az intézmény a szervezeti struktúra életre hívását követően a számára 1892 és 1893 között emelt impozáns palotát is elfoglalhatta. Az épület ma a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium, a Magyar Képzőművészeti Egyetem gyakorlóiskolája, közismert nevén a Kisképző számára ad otthont. Sajátossága egyfelől, hogy ebben az épületben – alkalmazkodva a min-

denkori társadalmi, gazdasági, politikai elvárásokhoz és törvényi keretekhez – továbbra is művészeti szakképzés folyik, másfelől pedig, hogy ezen a helyen őrződött meg az elődintézmények hosszú története során gyűjtött és felhalmozódott – ma a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény állományát képező és a mindennapi oktatási gyakorlat számára továbbra is jelentős –, folyamatosan bővülő muzeológiai értékű műtárgygyűjtemény.⁶²

Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. 189–208; SZÉKELY Miklós: *Nemzet, ipar, művészet. A kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeum 1887–1918.* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből 4.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.

62 KATONA Júlia: Gipszminták a rajzoktatásban. *Ars Hungarica*, 42. 2016. 157–167. A Schola Graphidis Művészeti Gyűjteménnyel kapcsolatban lásd továbbá e lapszámban Bodóczy István és Katona Júlia tanulmányát.